



ARAN  
ISTÒRIA  
GRAFICA







# ARAN

## ISTÒRIA

## GRAFICA



FONDACION MUSÈU ETNOLOGIC  
DERA VAL D'ARAN

  
Pagès editors

### **Direccion**

Angelina Cases Andreu

### **Coordinacion**

Maria Pau Gómez Ferrer

### **Tèxti**

Mn. Jusèp Amiell Solé, Claudio Aventín-Boya, Arturo Calbetò Calbetò, Angelina Cases Andreu, Maria Aran Justo Vicente, Elisa Ros Barbosa, Ròsa Maria Salgueiro Pujòs, Lourdes Santacruz Alís

### **Presentacions**

Carlos Barrera Sánchez, Mn. Jusèp Amiell Solé, Angelina Cases Andreu

### **Prològ**

Maria Pau Gómez Ferrer

### **Assessorament istoric**

Mn. Jusèp Amiell Solé

### **Assessorament lingüistic**

Ròsa Maria Salgueiro Pujòs

### **Digitalizacion**

Archiu Generau d'Aran, Angelina Cases Andreu, Maria Aran Justo Vicente, Ròsa Maria Salgueiro Pujòs

© des tèxti: es autors respectius, 2014

© des prològs: es autors respectius, 2014

© des fotografies: es autors, colleccions e archius respectius, 2014

Fotografies: portada: José Tous Caze - Colleccion Javier Tous Ademà;

contraportada: Hons Jean Bepmale. Conselh Generau d'Aran

© aguesta edicion:

Fondacion Musèu Etnologic dera Val d'Aran, 2014

Major, 26 – 25530 Vielha e Mijaran

[fondacion@fondacion.org](mailto:fondacion@fondacion.org)

[www.fondacion.org](http://www.fondacion.org)

Pagès Editors, SL, 2014

Sant Salvador, 8 – 25005 Lleida

[editorial@pageseditors.cat](mailto:editorial@pageseditors.cat)

[www.pageseditors.cat](http://www.pageseditors.cat)

Prumèra edicion: deseme de 2014

ISBN: 978-84-9975-566-3

DL L 1.850-2014

Imprimit en Arts Gràfiques Bobalà, S.L

[www.bobala.cat](http://www.bobala.cat)

◀ imprès a **lleida** ▶

Quinsevolh forma de reproduccion, distribucion, comunicacion publica o transformacion d'aguesta òbra sonque se pòt hèr tamb era autorizacion des sòns titulars, exceptat prevista pera lei. Adreçat-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos, [www.cedro.org](http://www.cedro.org)) s'auetz de besonh fotocopiar, escanejar o hèr còpies digitals de fragments d'aguesta òbra.

# Ensenhador

Presentacion .....	7	Arties .....	56	Çò de Portolà, Arties .....	108
Presentacion .....	9	Garòs .....	57	Çò deth Graner, Bossòst .....	109
Presentacion .....	11	<i>Terçon Pujòlo</i> .....	58	Çò de Paulet, Arties .....	110
Prològ .....	13	Salardú .....	58	Çò de Palhàs, Betren .....	111
Fotografs aranesi. Es pionèrs dera imatge e dera postau .....	15	Gessa .....	60	Çò de Rodès de Vielha .....	112
<b>1. Un país, una identitat</b> .....	21	Bagergue .....	61	Çò d'Ademà d'Arròs. Casa deth Senhor .....	113
Vistes generaus Val d'Aran .....	23	Unha .....	62	Antiques cases de Bausen .....	114
Descripcion geografica .....	23	Tredòs .....	63	Çò de Perejoan, Escunhau .....	115
Garona ensús .....	24	<b>2. Patrimòni culturau</b> .....	65	Tor Generau Martinhon Vielha .....	116
Garona enjós .....	25	Eth patrimòni eclesiatic .....	67	Çò de Ròsta de Salardú .....	117
Era Val ei dividida en sies terçons	27	Vielha .....	68	Çò de Sirat. Canejan .....	118
<i>Terçon Castièro</i> .....	29	Mijaran .....	72	Bòrda Lobaton .....	119
Vielha. Caplòc .....	29	Betren .....	75	Casa de Pontaut .....	120
Casarilh .....	31	Gausac .....	76	Tets de palha .....	121
Escunhau .....	32	Aubèrt .....	77	Fortificacions, castèths e rèstes arqueologiques .....	122
Betren .....	33	Bossòst .....	78	Mòles, hònts e comades .....	125
Casau .....	34	Salardú .....	80	Ath torn der aigua .....	125
Gausac .....	35	Arties .....	82	Pònts e camins .....	131
<i>Terçon Marcatosa</i> .....	36	Sant Joan d'Arties .....	83	Mines .....	139
Vilac .....	36	Sant Martin d'Arró .....	84	<b>3. Eth mon deth trabalh</b> .....	145
Mont .....	37	Montgarri .....	85	Servicis .....	147
Montcorbau .....	38	Les .....	86	Gasolinères .....	149
Betlan .....	39	Capèla Les .....	88	Es doanes .....	151
Aubèrt .....	40	Garòs .....	89	Indústria .....	155
Arròs .....	42	Tredòs .....	90	Cooperatiues leitères .....	156
Vila .....	43	Escunhau .....	91	Centrau leitèra de Les .....	156
<i>Terçon de Lairissa</i> .....	44	Vilac .....	92	Cooperatiua leitèra de Bossòst .....	157
Es Bòrdes .....	44	Canejan .....	93	Cooperatiua Agricòla e Rama- dera Aranesa .....	158
Benós .....	45	Mont .....	94	Hormatgeria Tarrau .....	160
Begós .....	46	Unha .....	95	Hormatgeria dera Irissa .....	160
Arró .....	47	Bagergue .....	96	Centraus Idroelectricques .....	161
Vilamòs .....	48	Casau .....	97	Fabrica dera Lan Vielha .....	165
Arres de Sus .....	49	Espitau de Vielha .....	98	Mineria .....	167
Arres de Jos .....	50	Vilamòs .....	99	Mines Victòria .....	167
<i>Terçon de Quate Lòcs</i> .....	51	Arres de Jos .....	100	Mines d'Urets-Montoliu .....	167
Bossòst .....	51	Santuari dera Artiga de Lin .....	101	Mines de Liat .....	167
Les .....	53	Cases e bòrdes .....	103	Torisme .....	171
Bausen .....	54	Çò de Brastet, Unha .....	104	Otèls .....	175
Canejan .....	55	Çò de Lanhèu, Salardú .....	105	Comèrç .....	179
<i>Terçon Arties e Garòs</i> .....	56	Çò de Laurenç, Salardú .....	106		
		Çò de Ròsa, Gessa .....	107		



Banca .....	185	Exèrcit e fòrces e còssi de se- guretat .....	337	Ciclisme .....	414
Trabalh dera tèrra .....	189	Desastres naturaus.....	343	BTT (Bicicleta Tot Terren) .....	416
Comunicacions .....	193	<b>6. Léser e cultura</b> .....	351	Activitats esportives sus pista de gèu .....	418
Espleita des Bòsqui.....	199	Cacèra .....	353	Palai de gèu .....	418
Bastenda.....	201	Musica.....	357	Montanhisme, excursionisme e senderisme.....	419
Hèires e mercats .....	205	Dança .....	371	Corrides de taures.....	423
Farmacia .....	209	“Coros y danzas de la Seccion Femenina” .....	372	Termalismo.....	429
Mestièrs.....	211	Es Corbilhuèrs de Les .....	374	Lengua .....	435
<b>4. Vida privada des aranesi .</b>	217	Era Còlha de Santa Maria de Mijaran .....	377	Antecedents istorics dera sua normativizacion.....	435
Batialhes .....	219	Es Fradins de Vielha .....	379	Marc juridic actuau der Aranés: Lengua pròpria e oficiu d’Aran	439
Comunions.....	223	Es Gripets de Salardú.....	380	Exposicions .....	445
Maridatge.....	231	Es Sautarèts de Bossòst.....	381	Exposicions organizades pera Fondacion Musèu Etnologic dera Val d’Aran. 1998-2013 ...	451
Enterraments .....	241	Teatre .....	383	<b>7. Hèstes e celebracions: Es rituaus comunitaris</b> .....	455
Recordatòris.....	246	Teatre Lengua Víua .....	385	Hèstes Majors .....	457
Gent grana .....	247	Teatre en pòble de Les: Era cabana.....	387	Calendari des Hèstes Majors...	457
Fòtos d’estudi .....	251	Teatre enes escòles d’Aran .....	389	Hèstes religioses collectiues .....	469
Vida vidanta.....	253	Cinèma.....	391	Romieuatges.....	485
<b>5. Vida sociu e politica</b> .....	273	Espòrts.....	397	Bibliografia .....	493
Ensenhament.....	275	Esquí.....	398		
Ar entorn dera glèisa .....	293	Clubs d’esquí dera Val d’Aran.	406		
Era politica e es sòns protago- nistas.....	297	Ipica.....	408		
Sanitat.....	313	Fotbòl .....	411		
Es nòsti pompièrs.....	319				



# Presentacion

Eth nòste Pòble e eth nòste País an ues arraïcs ancestraus que damb testimònis e documents queden de manifèst, e mès encara damb es estudis que se pòrten hèti e que s'estan hèn, com per exemple es corresponents a tres moments istorics mès trascendents que hestegèrem est'an passat. (Murèth 1213, Era Querimònia 1313 e eth Tractat de Lies e Patzeries 1513).

A ua auta man, aguesta compilacion fotografica damb es sues explicacions mos hè a revíuer era nòsta identitat e esséncia des des origines dera fotografia entà deçà. Com èren es nòsti pòbles, es nòstes tradicions, eth nòste paisatge, quina a estat era evolucion deth nòste País...

Hèts mès recents son: Era dubertura dera carretèra deth Pòrt dera Bonaigua en an 1924, era construccion des sauts idroelectrics des ans 20 as ans 60 deth sègle passat, era dubertura deth Tunèl de Vielha en 1948 o era metuda en marcha deth primèr telesèra de Baqueira en 1964... entre d'autes. Tot açò a modificat era nòsta Val, a aportat riquesa e benèster as nòstes vides, sense desbrembar en absolut era mès ancestrau des nòstes esséncias.

Aguesta memòria grafica n'ei testimòni, entà gaudí'c, rebrembà'c, valorà'c, analizar e trèir conclusions. Segur qu'a toti mos va a ajudar a auer un coneishement mès fidedigne dera nòsta realitat e dera nòsta evolucion.

En nòm deth País voi arregraïr ara Fondacion deth Musèu Etnologic dera Val d'Aran, ar Archiu Generau d'Aran e ath Departament de Cultura e Patrimòni deth Conselh Generau d'Aran tot er esfòrç hèt entà arténher aguesta òbra que de ben segur va a demorar com un referent que calerà consultar tà rebrembar e assegurar causes.

Non voi deishar d'arregraïr era sua magnanimitat, a totes es persones qu'an contribuït damb es sòns documents privats e informacions, fòrça viatges inedites, tà que toti pogam gaudir d'aguest document, damb un saludable orgulh de Pòble e de País.

**Carlos BARRERA SÁNCHEZ**  
Sindic d'Aran



# Presentacion

Calerie massa planes e libres entà expressar damb era paraula escrita tot çò que vedem enes imatges d'aguest libre, qu'era Fondacion Musèu Etnologic met enes nòstes mans e dauant des nòsti uelhs. Ei vertat çò que se ditz: *"Ua imatge vau mès que mil paraules"*.

Eth mielhor libre d'imatges ei era naturalesa, tostemp egal e cambiant enes sòns cicles e tostemp dubèrta dauant de cada generacion que la va contemplant. Mès, laguens d'aguesta naturalesa, es personas càmbien, e ua generacion darrèr de ua auta van deishant uns signes, ues tralhes naues qu'apareishen en un temps e se van desbrenbant.

D'ençà de 100 ans era fotografia d'ua manèra susprenenta e abondia, a anat deishant constància dera òbra der òme, des sues tralhes, dera sua creativitat, deth sòn trabalh, dera sua manèra de víuer, des utisi qu'en cada moment a creat entath sòn camin de progrès.

Tanben eth temps pòrte cambis ena manèra d'èster o víuer ena casa, en pòble, ena manèra de divertir-se, enes hèstes de familha, sociaus, religioses... Era Fondacion a hèt un recuelh de fotografies de toti aguesti diuèrsi camps dera vida der òme e dera hemna, qu'an aumplit quate o cinc generacions.

Ei ua publicacion, memòria collectiva, entà aué e entà deman, ja que permeterà as que vieràn darrèr de nosati, conéisher eth passat coma ua anèra entath futur.

Aué en dia era imatge ei ua manèra d'escríuer era istòria. Se parlam de fòrça temps entà darrèr, liegem era istòria damb es bastisses e pèires plaçades per òme, que son coma un document que vedem en tot anar-lo interpretant, sense papèrs que mos ne diguen arren. Mès endauant trapam pergamins e libres, que damb era invencion dera impremeria se multipliquèren en grana manèra. Aué, ei era imatge, era fotografia, qu'escriu era istòria e mos apròpe as hèts.

Ei d'arregraïr ara Fondacion aguest trabalh de recèrca, lent, minuciós, illusionat, coma aqueth que cerque un joièu amagat e mos lo met dauant de nosati.

**Mn. Jusèp AMIELL**





# ERA ISTÒRIA GRAFICA D'ARAN

## Sègle XIX-XXI

- Vòs participar ena elaboracion deth libre sus era istòria grafica dera Val d'Aran?
- Ara ei eth moment de campar aqueres fotos antigues qu'as en casa e compartir-les damb toti.



Era Fondacion Musèu Etnologic dera Val d'Aran premanís era istòria grafica d'Aran des deth sègle XIX ath sègle XXI.

Ei per tot aquerò qu'a de besonh arremassar tot tipe de materiau grafic (grabats, postaus, fotografies, pannèus, huelhetons...) en blanc/nere o color.

Es pòbles, era vida vidanta, era economia, es administracions locals, er ensenhament, era religion, era cultura, es hèstes, er espòrt...

Se vòs colaborar, sonque as de meter-te en contacte damb es persones o entitats que gessen en aquest diptic e passaràn a comentar-te eth projècte.

Totes es imatges arremassades se digitalizaràn e passaràn a formar part d'un banc d'imatges sus era Val d'Aran. Un viatge hèta era digitalizacion es originaus se retornaràn as sòns titulars.

·Pòs contactar e te passaran a recuèlher es fotos en casa tua tamb:

Angelina Cases 606 943 136  
angelina.casesandreu@gmail.com

Arturo Calbetò 616634804  
calbetocalbeto@hotmail.com

Claudi Aventín-Boya 630 781 701  
biblioles@terra.es

Lourdes Santacruz 619 851 489  
lsantacr@xtec.cat

Rosa Maria Salgueiro 699 709 997  
rosamaria.salgueiro@gmail.com

Archiu Generau d'Aran 973 642 569  
(Maria Pau Gómez) acvallaran.cultura@gencat.cat



# Presentacion

Entara Fondacion Privada Musèu Etnologic dera Val d'Aran ei motiu de plea satisfaccion era edicion d'aguesta òbra, pr'amor qu'ei era culminacion deth projècte mès ambiciós de toti es qu'ath long d'aguesti quaranta un ans de vida, a metut en marcha era Fondacion e, que complís tamb eth sòn objectiu generau qu'ei promòir era cultura e era organizacion d'actes culturaus, estudis e trabalhs de caractèr scientific e publicacions restacades tamb era Val d'Aran.

Hè uns quate ans qu'era Junta decidís tirar endauant aquest ahèr e comencèrem a demanar fòtos a totes es Institucions e a toti es vesins comprometudi tamb era afirmacion dera sua tèrra, as quaus arregraisqui de tot còr era sua aportacion que mos ajude a ilustrar cent ans dera nòsta istòria.

A estat un esfòrç valent de recèrca e revision de fotografíes entà arténher un libre a on i siguen representadi es principaus encastres dera societat. I figuren toti es pòbles dera Val d'Aran. Aquest libre a de servir entà preservar era memòria istorica deth nòste país. Eth cambi de costums, era evolucion urbanistica des desparièrs nuclèus, es activitats abituaus e qu'ara mos resulten curioses... Tot i é retratat. Es fotografíes, acompanyades per un explic, amassa tamb es introduccions istoriques de besonh entà plaçar-mos enes tèmes, mos explicaràn ua realitat non tant aluenhada en temps, mès òc en concèpte diferent d'enténer era vida.

Tanben voi mercejar er aconselhament de Mn. Jusèp Amiell, que tostemp a estat ath nòste costat aportant es sòns grani coneishements d'Aran, en tot ajudar-mos a identificar es fotografíes (persones, lòcs, situacions, eveniments...)

Arregraisqui tanben eth trabalh desinteressat des responsables de cada apartat deth projècte qu'aué ja ei ua realitat, dirigit pera tenacitat, que la caracterize, de Mari Pau Gómez.

Voi demanar era comprenença de toti es lectors, pr'amor qu'a despriet d'auer sajat d'èster rigurosi tamb es dates e nòms, a viatges a estat plan dificil e mos podem auer enganhat.

Arregraiment ath Conselh Generau d'Aran pera sua collaboracion, pr'amor que tostemp a balhat eth sòn supòrt as projèctes que li auem presentat.

Demori, en nòm dera Fondacion, qu'aguest libre lo pogam trapar en totes es cases de toti es pòbles dera Val d'Aran e pogam gaudir dera imatge clarament perfilada d'un víuer collectiu.

**Angelina CASES ANDREU**

Presidenta dera Fondacion Privada  
Musèu Etnologic dera Val d'Aran

Deseme 2014



# Prològ

En març de 2011 era Fondacion Musèu Etnologic dera Val d'Aran comence a premanir era Istòria Grafica d'Aran. Ad aguesta iniciatiua se hig er Archiu Generau d'Aran e damb era colaboracion deth Conselh Generau d'Aran se hè ua crida a tota era Val d'Aran. Se demanen tot tipe de materiau grafic (gravats, postaus, fotografies, panèus, huelhetons...) en blanc/nere o color. Es pòbles, era vida vidanta, era economia, es administracions locaus, er ensenhament, era religion, era cultura, es hèstes, er espòrt... son es prumèrs tèmes prepausats.

Ath long d'aguesti quate ans de trabalh s'an arremassat mès de ueit mil imatges, en tota sòrta de supòrts e formats. Non a estat un trabalh facil. Era demana, lèu pòrta a pòrta, a portat a granes surprises e de viatges a granes decepcions, quan non s'a trapat aquera imatge de besonh tà ilustrar ua des tematiques escuelhudes. Totes aguestes imatges arremassades s'an digitalizat e an passat a formar part d'un banc d'imatges sus era Val d'Aran. Aguesta informacion se depausarà en Archiu Generau d'Aran entara sua consulta e difusion. Aci s'inventariaràn e catalogaràn en tot seguir era normatiua archivistica que facilitarà era sua recèrca.

Era Istòria Grafica d'Aran a estat dividida en sèt capitols que vòlen arremassar quaqu'uns des hèts qu'an configurat Aran. Es colleccions de postaus e fotografies hètes pes pionèrs dera fotografia en Pirenèu an proporcionat materiau entàs prumèrs capitols deth libre. Es pòbles e era sua riquesa patrimoniau sigueren captats pes objectius d'aguesti viatgèrs e era sua vision ei com un viatge en temps. Auti objectius, es des fotografs professionaus e es des particulars, an contribuït ena elaboracion dera rèsta de capitols. Es prumèrs, fotografièren actes publics e privats e es dusaus captèren era vida vidanta des aranesi.

Eth grop de trabalh qu'a portat a tèrme aquest projècte a trabalhat damb imatges que mos ensenhen ua Val d'Aran non tant aluenhada e que fòrça des que guardaràn aquest album rebrembaràn. Entad aqueri que non ac an pogut víuer, aquestes pagines les portaràn tara val des sòns pairs-sénhers. Ua val qu'aguesti darrèrs contribuïren a crear.

**Maria Pau GÓMEZ FERRER**

